

ETNOS HÁM MILLET TÚSINIKLERINIŇ SALISTIRMALI ANALIZI

Qállibekova Feruza

Berdaq atindağı Qaraqalpaq Mámleketlik Universiteti,
Kórkem óner fakulteti, Ámeliy psixologiya tálım baǵdari.

Mámbetyarova Venera

Ilimiy basshı.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14278943>

Annotaciya. Bul maqala da tiykarinan "etno" hám "millet" túsinipleriniń keńinen mánis-mazmuni hám uqsaslıqları menen qatar bir-birinen ózgeshelikleri haqqında aytiladi.

Gilt sózler: Etno, Etnopsixologiya, xalıq, millet, qáwım, til, qarım-qatnas, úrp-ádetler, dástur

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПОНЯТИЙ ЭТНОС И НАЦИЯ

Аннотация. В данной статье в основном рассматриваются широкий смысл и сходство, а также различия понятий «этно» и «нация».

Ключевые слова: Этно, Этнопсихология, народ, нация, племя, язык, общение, обычай, традиция.

A RELATIVE ANALYSIS OF THE CONCEPTS OF ETHNOS AND NATION

Abstract. This article mainly examines the broad meaning and similarities, as well as the differences between the concepts of "ethno" and "nation".

Key words: Ethno, Ethnopsychology, people, nation, tribe, language, communication, custom, tradition.

Etno sózi bul grekshe: qáwım, xalıq, xalayıq mánisin beredi hám qaraqalpaq tilin úyreniwe tariyxında da ózlestirilgen qospa sózlerdiń birinshi bólimi misalında: xalıq, xalıq hám olarga tiyisilik mánilerin bildiredi dep túsindiriledi.

Máselen: etnogenez, etnografiya siyaqlı. Al millet sózi bolsa: Millet túri, millet, arab tilinde de Milla diniy yaǵniy "dáslep" sózin bildirip hám basqada jerlerde yuridikalıq atama statusına musulman mámleketlerinde keń tarqalgan diniy konfessiya, bunıń ushın arnawlı ajratılǵan jerlerde (kvartallarda) jaylasqan avtonom hákimshilik mákemelerge (sud procesi, bilimlendiriw, densawlıqtı saqlaw hám basqalar tarawında) iye. XV-XX ásirlerde "millet" túsiniǵi Osmaniylar imperiyasında keń tarqalgan bolıp, onda jasawshı xalıqlardı diniy tiykarda bóliw ushın qollanılǵan.

Etnik milletshilik, etnonasionalizm [1] - milletshiliktiń bir kórinisi bolıp, onda millet hám millettin etnikalıq kelip shıǵıwı menen baylanıslı hár túrli siyasiy máselelerge etnosentrik (ayırım jaǵdaylarda etnokratlıq) kózqarasqa ayırıqsha itibar beriledi.

Etnik toparlar til hám qan qatnaslıqlarına, xalıqlar bolsa siyasiy hám ekonomikalıq baylanıslarǵa, mádeniyatqa, ulıwma ózine tánlikke tiykarlanadı dep túsindiriledi. Millet milliy máplerdi ańlaw tiykarında jumis alıp baradı, etnikalıq toparlar bolsa bunday jasaw formasına iye emes. Al Etnopsixologiyalıq ózgesheliklerdiń ayırım belgileri adamlar birliginiń barlıq tariyxıy dáwirlerine, yaǵniy xalıq, qáwım, elatlarga tán bolsa, Etno-difrenciyalawshı hám etno-integraciyalawshı ózgeshelikler de bolıwı múmkin eken yaǵniy hár qıylı ózgeshelikler: til, qádiriyatlar hám normalar, tariyxıy estelik, din, watan haqqındaǵı ideyalar, ulıwma ata-babalar

ápsanası, milliy xarakter, xalıq hám professional kórkem óner. Etnikalıq kelip shıǵıw, birinshi gezekte, hár bir insan ushın áhmiyetli bolǵan funkciyalardı tabıslı orınlawǵa uqıplı bolǵan psixologiyalıq jámiyetshilik sıpatında qızıqtıradı. Áyne xalıq tariyxın hám onıń psixologiyalıq ózgesheliklerin bir-birine salıstırsaq, biz etnopsixologiyalıq ózgeshelikler xalıq tariyxın tereńlestiretuǵınlıǵın kóremiz. Basqa táriypler etnikalıq topar yamasa etnikalıq jámaát túsindirmeydi.

Zamanagóyliktin etnikalıq parodoksi xalıqlardıń ózligin saqlap qalıw, kúndelikli turmıstıń ózine tánligin atap ótiw tilegi menen sipatlangan proceslerdi bildiredi. S.I.Korolevtıń jazıwinsha, "Millet ruwxında qalıplesken etnopsixologiyalıq ózgeshelikler belgili dárejede usı millet wákillerin qorgawshı mexanizm rolin atqaradı. Ol tap zángire sıyaqlı jat nárselerdi ajıratıp, onı yamasa qabıl etedi, yamasa sol xalıqta bar bolǵan normalar tiykarında qayta isleydi, yamasa onı biykar etedi.

Zamanagóyliktiń etnikalıq porodoksi xalıqlardıń ózligin saqlap qalıw, kúndelikli turmıstıń ózine tánligin atap ótiw tilegi menen súwretlengen processlerdi bildiredi. S.I.Korolevtıń jazıwı boyınsha "Millet ruwxında qalıplesken etnopsixologiyalıq qásiyetler belgili dárejede usı millet wákillerin qorgaw ushin islewshi mexanizm rolin atqaradı. Ol tap analiz sıyaqlı jat zatları ajıratıp, onı yamasa qabıl etedi yamasa sol xalıqta bar bolǵan normalar tiykarında qayta islep beredi yamasa onı biykar etedi. Átiraptaǵı waqiyalar, hádiyselerdi ózine tán túrde persepciyalaw, kóz aldına keltiriw hám pikirlew hám olardıń tábiyatı hám sezimleri, úrp-ádet hám dástúrler, xarakter tárizinde kórinisi etnopsixologiyanıń tákirarlanbaytuǵın ózgeshelikleri esaplanadı. Hár bir xalıqtıń tariyxı hám táǵdiri ózine tán ótedi.[2] Áyne xalıq tariyxın hám onıń psixologiyalıq ózgeshelikleri xalıq tariyxın tereń sáwleleniwdi kóremiz.

Millet túsiginde Milliy xarakterdiń bar ekenligi haqqındaǵı gúman bárqulla ápiwayı sananıń da, sociallıq pánlerdiń de tiykarı bolıp kelgen. G. D. Gachev buni júdá qısqasha bayan etken: "Xalıqtıń, oylawdıń, ádebiyattıń milliy xakteri júdá "awır," uslap turiw qıyın. Siz onıń bar ekenligin sezesiz, biraq onı sóz benen sipatlawǵa háreket etkeninizden keyin, ol tez-tez joǵaladı hám siz ózińizdi ápiwayı gáplerdi, kereksiz nárselerdi aytiwdi yamasa onda tek ogan emes, al barlıq xalıqlarǵa tán bolgan nárseni kóriwdi baslaysız. Bul qáwiptiń aldın alıw múmkin emes, siz tek usı haqqında mudamı eslep, ol menen gúresiwge háreket etiwıńiz múmkin, biraq onı jeńip kete almaysız...dep óz miynetlerinde millet túsiginde de onıń xakterine yaǵniy psixologiyalıq ózgesheliklerine de diqqat awdarǵan. Ekinshiden, hár qanday ózgeshelikti ayrıqsha etnikalıq jámaátlerdiń múlki dep esaplaw múmkin emes. Ózine tán bolgan nárese belgiler yaki olardıń jıyındısı emes, al dúzilisi bolıp tabıladı:... "biz kóp belgilerdiń ayırım "toparları" haqqında emes, al ol yamasa bul belginiń usı toplamdaǵı kóriniw dárejesi haqqında, kóriniw qásiyetleri haqqında" [3] aytamiz delingen mag'liwmatlarda bar ayırım ádebiyatlarda. Olar ushın hámme nárese esap-sanaq etilgen hám támiyinlengen yaponlar ózlerin pidákerlik, zawıq penen islewge baǵıshlaydı hám olar miynet procesinde ózine tán gozzallıq sezimin bildiredi. Al basqa millet wákilleri bolsa óz úrp-ádetleri hám dásturlerinen kelip shiqqan halda basqa xalıqtan ózgeshelenedi.

Qosimsha ornında sonı da aytiw múmkin etnikalıq toparlar bolsın yáki bir millet bolsın en' áwele psixologiyası hár túrli etnikalıq toparlardıń minez-qulqı, emocional jaǵdayı, sociallıq óz ara baylanısların úyrenetuǵın psixologiya bólimi. Ol tiykarınan topar dinamikası, etnikalıq hám mádeniy ayırmashılıqlarına qaray pariqlanadı dep esaplanadı.

Juwmaqlap aytqanda, etnikalıq topar óz xalqınan ajıralıp shıqqan topar hám basqa xalıqlardıń quramına kirip, uzaq múddet jasap, usı xalıqtıń tili, xojalıq iskerligi, úrp-ádetleri, turmis tárizin úyrenip, oǵan pútkilley sıńıp, ózlerin xalıq etnikalıq atı menen ataydı. Etnikalıq toparlardıń psixologiyası adamlardıń etnikalıq toparlar arasındaǵı qatnasıqların hám topar ishindegi psixologiyalıq proceslerdi analizleydi.

Milletler aralıq qatnasıqlardıń kúsheyiwi tikkeley baylanıslar (miynet migraciyası, millionlap emigrantlar hám qashqınlar háreket dúzimi) hám zamanagóy ǵalaba xabar quralları bolıp tabıladı.

REFERENCES

1. Алымов С. С. Этнографическое обозрение. 2017. № 5. С. 67-84.
2. Вундт. Проблемы психологии народов 2010
3. Стефаненко 1999